

Натисніть тут, щоб
купити книгу на сайті
або
замовляйте по телефону:
(0352) 28-74-89, 51-11-41
(067) 350-18-70
(066) 727-17-62

ЖУЛЬ ВЕРН

Роман

Переклад із французької
Петра Соколовського

ТЕРНОПІЛЬ
"НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН"

КІЇВ
"ВЕСЕЛКА"

ББК 84.4Фр
B35

Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах
“СВІТОВИД”
заснована 2004 року

Вступне слово *Вадима Пащенка*
Гравюри *Шарля Барбанті*

Перекладено за виданням:
Un capitaine de quinze ans par Jules Verne.
Paris, Collection Hetzel, 1878.
Друкується за виданням: К.: Веселка, 1978.

Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора перекладу чи видавця.

Верн Жуль

B35 П'ятнадцятирічний капітан: Роман: Для серед. шк. віку/Пер. із фр. П. Соколовського.—Тернопіль: Навчальна книга—Богдан; К.: Веселка, 2004.—304 с.— (Бібліотека світової літератури для дітей у 100 томах “Світовид”. Серія друга. Література XIX століття.)

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-284-3

(укр., “Навчальна книга — Богдан”)

ISBN 966-01-0283-5

(укр., “Веселка”)

ББК 84.4Фр

ISBN 966-692-283-5 (б-ка)

ISBN 966-692-284-3

(укр., “Навчальна книга — Богдан”)

ISBN 966-01-0283-5 (укр., “Веселка”)

© Видавництво
“Навчальна книга — Богдан”, б-ка,
макет, художнє оформлення, 2004
© Соколовський П., переклад, 1978

АФРИКАНСЬКІ ДОРОГИ

ДІКА СЕНДА

Жуль Верн, видатний французький письменник, класик науково-фантастичної та пригодницької літератури, народився 8 лютого 1828 року в портовому місті Нанті. Батько його, П'єр Верн, був досить шанованим у місті адвокатом, тому й бажав, щоб його син продовжив справу. Проте юний Жуль вже змалку вподобав життя героїв з пригодницьких книг Ф. Купера, капітана Марієтта, В. Скотта, Д. Дефо і марив морськими подорожами та невідомими країнами. Пізніше в одному зі своїх романів він напише: “Я не можу залишатися байдужим, коли бачу відплиття чергового судна... Мабуть, я народився моряком і тепер щоденно жалую, що морська кар’єра не випала на мою долю з дитинства...” Він навіть зробив спробу змінити своє життя, хоча йому тоді виповнилося лише одинадцять років. З допомогою юнги зі шхуни “Кораллі” він придбав уже, було, морську форму і дістався корабля, що відправлявся до Індії, але ... батько вчасно розшукав його і повернув додому. Проте мрія дитинства на все життя залишилася з ним і в ін втілював її у своїх відважних героях.

Закінчивши Нантський ліцей, Жуль Верн 1848 року прибув у Париж. До Нанта він вже не повертається. До цього він познайомився з романами Жорж Санд, О. Дюма, О. де Бальзака, В. Гюго, поезією та драматургією класиків і тогочасних митців. Коли його спроби стати поетом зазнали цілковитої невдачі, він вирішив випробувати себе на театральній ниві. Написав п’еси “Гра в піжмурки”, “Приймак”, “Пан Шимпанзе”, “Одинадцять днів облоги” тощо. Це були побутові комедії, водевілі, лібрето комедійних опер, до яких інколи писав музик у знайомий Жуля Верна — композитор Іньяр. Деякі з цих п’ес були поставлені у другорядних театрах, але автор швидко переконався, що і тут він обрав невірний шлях, та й матеріальний стан погіршився. Тоді він звернувся до журналу “Родинний музей”, запропонувавши теми статей з різних галузей науки, щоякраз і цікавило редакцію. Серія статей, що відкривалася нарисами “Перший корабель мексиканського флоту” і “Подорож на повітряній кулі” була опублікована у 1850 р. ЖВерн, який з дитинства збирав дані про різні досягнення науки і техніки, почав наполегливо вивчати математику, фізику, хімію, біологію, географію, балістику, етнографію, астрономію, лінгвістику тощо. Усі дані він записував у спеціальні зошити, на кінець життя їх вже нараховувалося понад двадцять тисяч.

Жуль Верн почав писати в 50-х роках XIX сторіччя. Після невдачі в театральній діяльності справжнє покликання він знайшов пізніше, коли

в 1863 році П'єр-Жуль Етцель, відомий тоді громадський діяч і видавець, видрукував його перший роман “П'ять тижнів наповітряній кулі”. Він відразу розгледів талант Жуля Верна і відтоді почав публікувати його твори. Деякі з них виходили друком у “Журналі виховання та розваг” — місячнику для юнацтва, що його заснував Етцель.

Роман “П'ять тижнів на повітряній кулі” став щасливим початком величезної серії науково-фантастичних і пригодницьких романів “Неймовірні подорожі” (всього 63 книги). Ж. Верн уклав з Етцелем угоду, за якою мав писати щороку по два-три романи. В останні роки життя письменник писав, так би мовити, “наперед”. Нові книги Жуля Верна видалися спадкоємцями Етцеля і після смерті автора (останній роман “Незвичайні пригоди експедиції Барсака” вийшов друком у 1910 р.).

Почався тріумфальний шлях Верна-романіста. Один за одним виходили твори “Подорож до центра Землі” (1864), “Від Землі до Місяця” (1865), “Подорож капітана Гаттераса” (1866), “Діти капітана Гранта” (1868), “Навколо Місяця” (1870), “Робур-завойовник” (1868), “Двадцять тисяч лье під водою” (1870) та інші.

З початком франко-prusської війни (1870 р.), Жуль Верн, мобілізований в армію, потрапив до військ берегової оборони і був призначений командиром сторожового судна, яким стала його власна яхта “Сен-Мішель”. Охоплений патріотичним почуттям, він ще до того передавів у розпорядження військових властей.

1872 року Жуль Верн назавжди виїхав з Парижа і оселився в тихому провінційному містечку Ам’єні. Письменник продовжував літературну діяльність, пильно стежив за всіма подіями політичного, культурного та наукового життя. На яхті “Сен-Мішель” він обійшов узбережжя Франції і сусідніх країн, побував у Середземному та Північному морях, відвідав Шотландію й Ірландію. Разом з братом Полем здійснив подорож на трансатлантичному пароплаві “Грейт-Істерн” до Сполучених Штатів, Канади, побував на Ніагарському водоспаді. Незважаючи на труднощі, що з’явилися у нього наприкінці життя — родинні незгоди, неетична поведінка сина Мішеля, погіршення зору — Жуль Верн продовжував невтомно творити. “Я не можу не працювати, — говорив він. — Праця — це моя життєва функція. Коли я не працюю, я не відчуваю в собі життя”.

Крім романів, Жуль Верн написав десять наукових досліджень з географії; найзначніше з них — тритомна “Історія великих подорожей”.

Творча спадщина письменника величезна. Його книги складають бібліотеку приблизно у 115 товстих томів.

Помер Жуль Верн 24 березня 1905 року. На цвинтарі Мадле в Ам’ені поставлено пам’ятник письменнику: Жуль Верн виходить з могили, підираючи плечем могильну плиту, лівою рукою спирається на бордюр, а праву зносить угору, до сонця та зірок.

* * *

Вже після виходу перших романів Жуль Верн став одним з найвідоміших письменників-фантастів у світі, слава якого зростала з року в рік. Автор “Неймовірних подорожей” увійшов в історію літератури як основоположник і неперевершений майстер роману про науку та її безмежні можливості. Але “офіційні” літературознавці Франції та інших країн довгий час не визнавали його як письменника. Коли Жулю Верну була зроблена пропозиція балотуватися в члени Французької академії, він категорично відмовився, зауваживши при цьому: “Сорок безсмертних” (так іронічно французи називають сорок постійних членів Французької академії — В.П.) не вважають справжньою літературою пригодницькі романи для юнацтва і ніколи не згодяться, щоби вакантне крісло зайняв такий письменник, як я...”.

Жуль Верн пильно стежив за розвитком науки, не лишаючи поза увагою жодного відкриття чи технічного вдосконалення. У його творах знаходимо найсміливіші думки, що інколи значно випереджали рівень тогочасної науки. Жуль Верн передбачив появу кінофільмів (навіть об’ємних), підводних човнів. Він перший висунув математично обґрунтовану ідею космічних польотів. Спостерігаючи політ аеростата, письменник прийшов до висновку, що майбутнє належить апаратам, важчим за повітря, і в його романах з’являються літак з гвинтами та гелікоптери. Вивчаючи балістику, Жуль Верн зробив висновок про неминучість появи далекобійної артилерії. Відкриття розпаду атома наштовхнуло його на думку про можливість практичного використання атомної енергії. Він твердив, що настане час, коли людина заглибиться в надра Землі і полетить у космос. Таких обґрунтованих прогнозів у Жуля Верна безліч. Десятки вчених-винахідників, мандрівників в в’яжали його своїм натхненником чи попередником. Серед них слід назяти Д. Менделеєва, К. Ціолковського, академіка В. Обручева, авіатора і будівника дирижаблів Сантос-Дюомона, конструктора першої субмарини С. Лейка, творця першої установки для використання термічної енергії моря Ж. Клода, відомого спелеолога Н. Кастре, палеонтолога та письменника-фантаста І. Єфремова, Ф. Нансена, знаменитого дослідника океанських глибин О. Піккара, винахідника радиозв’язку Г. Марконі, дослідника вулканів Г. Тазієва, космонавта О. Макарова і багатьох інших.

За життя Ж. Верна ще не булоелектрики, трамваїв, електропоїздів, фонографів, моторів внутрішнього згоряння, радіозв’язку, звичайних телефонів, літаків, телебачення, не говорячи вже про кібернетику та комп’ютерну техніку, але передбачення письменника торкаються майже всіх цих пізніших відкриттів.

Жуль Верн створив новий тип пригодницького роману, збагативши його новим змістом, і підніс на вищий щабель досконалості його

х удожню форму. У творах з ускладненою інтригою письменник не обмежується звичайними для пригодницького роману засобами (подолання перешкод, досягнення майже недосяжної мети, розкриття таємниці). Щоби по-справжньому зацікавити читача, він завжди вигадує незвичайний сюжетний хід або неймовірний поворот дії. У багатьох романах з'являється “комбінований сюжет”, у якому географія поєднується з технічною вигадкою, з історією. Яскравими у цьому плані є романи “Архіпелаг у вогні”, “Шлях до Франції”, “Паровий дім”, “Дунайський лоцман”, “П'ятнадцятирічний капітан” тощо. Часто Жуль Верн поєднував географію з детективом, елементами наукової фантастики (“Південна зірка”, “Брати Кіп”, “Жангада” тощо).

Жуль Верн показав себе винахідником не тільки у царині наукової фантастики, але й у доборі сюжетів, які відзначаються невичерпним розмаїттям, оригінальністю, новизною.

Особливе місце займають героївіорів французького письменника. Без них усі його розповіді про фантастичні винаходи та неймовірні пригоди стали б малоцікавими, сухими, а романі навряд чи нас такими популярними та захоплюючими. Герої Жуля Верна цікаві своїми думками та ідеями, своїми неповторними характерами. Мандрівники, вчені, винахідники, дослідники — вони завжди розумні, вольові, шляхетні та людяні. Вони не знають, що таке вагання, суперечності, сумніви. Обравши мету, вони йдуть до неї, доляючи всі труднощі та небезпеки. Вони невтомно борються за свободу та справедливість, захищаючи бідних і знедолених.

Усе це повною мірою стосується і героїв роману “П'ятнадцятирічний капітан”.

Цей роман Жуля Верна — один з небагатьох, де тема науково-технічних відкриттів і фантастичного прогнозування майбутнього відсутня. Усе сконцентровано навколо головної проблеми — протесту проти роботоргівлі. Письменник викрив і осудив це ганебне суспільне явище, вивівши непривабливі образи нелюдів-роботорговців різних національностей: португалець Негору і Коїмбри, американець Гарріса, араба Ібн-Хаміса, негрів Алвіша і тубільного володаря Муані-Лунга.

Перша частина роману присвячена пригодам групи людей, котрі з різних причин опинилися на невеликому китобійному кораблі “Пілігрим”, що після невдалого промислу повертається до Сан-Франціско. Невдовзі капітан Халл з невеликою командою загинув під час полювання на кита. Єдиний, хто міг керувати судном, був зовсім юний Дік Сенд, якому письменник дає таку характеристику: “Дуже рухливий, спритний і міцний фізично... скупий на слова та жести... він усвідомив своє становище і дав собі обіцянку “стати людиною”... І дотримав

свого слова — став дорослим чоловіком у віці, коли його однолітки залишались іще дітьми”. Сенд чудово справляється з усіма труднощами, що випали на його долю: приводить корабель до берегів африканського континенту, відважно очолює експедицію вглиб країни через джунглі, надіючись досягти обіцяної зрадником Гаррісом фазенди, а потім робить все можливе, щоб урятувати місіс Велдон з її маленьким сином Джеком.

З великою симпатією описує Жуль Верн цю молоду жінку, яка без скарг витримує всі труднощі нелегкої подорожі й самовіддано піклується про здоров'я свого сина. Дешо невдалим вийшов образ кузена Бенедикта, для якого всі злигодні та нещасти близьких людей віdstупають перед найголовнішим — захопленням комахами. Велику увагу Жуль Верн приділяє характеристиці внутрішніх якостей негрів, супутників Діка Сенда і місіс Велдон. У них немає работіпної приниженності перед білими людьми — адже вони вільні американці, які нещодавно отримали всі права людини. Водночас вони намагаються полегшити становище місіс Велдон, допомогти Діку Сенду, до яких відчувають ширу приязнь і любов. Особливо це стосується добродушного велетня-силача Геркулеса, який, власне, рятує життя всім головним героям. Захисник расової рівності людей, Жуль Верн і в цьому романі показує, що зі своїми думками, інтересами та внутрішніми якостями негри нічим не відрізняються від представників білої раси. Разом з Діком Сендом вони подолали важкий шлях через джунглі, болота, пустелю, відбивячи напади хижих звірів, терплячи голод і спрагу. Але мужність і воля все перемогли. Сповнена смертельних небезпек мандрівка закінчилася щасливо. Злочинці, які хотіли вбити Діка та захопити в полон його супутників, зазнали справедливої карі. Але хочеться ще кілька слів додати до характеристики Діка Сенда. Автор показав його рішучість у складних ситуаціях, але, дотримуючися правди життя, показує і внутрішній світ героя, у якого з'являються і вагання, і сумніви: “Навіщо жити, коли не можеш нічим стати в пригоді тим, кого любиш? Чи не краще вмерти, поклавши край цьому непотрібному животінню?” І Жуль Верн сам вирішує сумніви героя словами: “Але Дік Сенд недооцінював свою вдачу. Після тяжких випробувань ... цей хлопець став дорослим. Розпач був тільки тимчасовим проявом людської слабкості”.

Розповідаючи про пригоди своїх геройів, письменник, як і завжди у своїх романах, знайомить читача з навколишнім світом — природою, історичними подіями. Подібні віdstупи мають різну форму.

В епізоді, коли мандрівники потрапляють у поселення термітів і в самий термітник, вони здивовані величезним витвором маленьких комах. “Кузен Бенедикт довго і докладно розповідає про життя термітів, аж поки сам не засинає. Коли мандрівники пливуть на човні, їхню увагу привертає буйна рослинність і дерева на обох берегах: “Вони

буяли рослинністю, яка милувала око найяскравішими барвами ... шереги пишних заростей ластівника, шпажника, лілей, ломиноса, бальзамінових і парасолькових рослин, алое, деревоподібних папоротників і запашного папіруса... Над водою схилиялись копалові дерева, акації з цупким листям, "залізні дерева" — баугінії ... смоківниці, що, як і мангові дерева, спираються на повітряне коріння, подібне до свай...".

Великі відступи Жуль Верн робить і тоді, коли торкається якихось значних історичних подій. Розділ "Рабовласництво", яким відкривається друга частина книжки, присвячений історії цієї ганебної торгівлі "живим товаром" і займає 8 сторінок. Майже стільки ж місця відведено історії мандрівника Девіда Лівінгстона, більша частина життя якого була віддана дослідженню Південної та Центральної Африки. Не менш розлогий письменник і в моторошних епізодах переходу каравану непривільників до центру торгівлі: "Наглядачі ... поводилися вкрай жорстоко. Вони шмагали невільників нагаями ні за що, ні про що, а тих, хто падав від хвороби чи знемоги ... добивали з рушницею або ножами... Отже, дійти живими судилося не всім невільникам — хіба, що половині з них. Решту чекала загибель на цих довгих караванних шляхах". Безперечно, ці описи-відступи від основної сюжетної лінії уповільнюють розвиток дії. Але Жуль Верн вважав їх необхідними, оскільки вони збільщували пізнавальне значення роману.

У промові, виголошенні другом і співавтором Паскалем Груссе, криється найглибша оцінка творчому подвигу Жуля Верна: "І до нього були письменники, починаючи від Свіфта та закінчуючи Едгаром По, які вводили науку в роман, але використовували її зазвичай у сатиричних цілях. Ще жоден письменникдо Жуля Верна не робив з науки основи монументального твору, присвяченого вивченю Землі та все-світу, промислового прогресу, результатів, досягнутих людським знанням, і майбутніх завоювань. Завдяки винятковому розмаїттю подробиць і деталей, гармонії задуму та виконання, його романі утворюють єдиний і цілісний ансамбль, і їхнє поширення на всіх мовах земної кулі ще за життя автора роблять його труд ще дивовижнішим і пліднішим".

Вадим Пащенко

ЧАСТИНА ПЕРША

лютого 1873 року шхуна-бриг¹ “Пілігрим” перебувала на $43^{\circ}37'$ південної широти і $165^{\circ}19'$ західної довготи (від Гринвіцького меридіана).

Ця шхуна-бриг, водотоннажністю в чотириста тонн, була споряджена у Сан-Франціско для полювання на китів у південних морях і належала багатому каліфорнійському судновласникові Джеймсу Велдону, який кілька років тому призначив її командиром капітана Халла.

“Пілігрим” був невеличким вітрильником, але вважався одним із найкращих кораблів Джеймса Велдона. Він входив до складу флотилії, яку той щорічно виряджав ген за Берингову протоку, в північні моря, або під Тасманію чи за мис Горн, аж до морів Антарктики. Шхуна-бриг чудово ходила під вітрилами. Завдяки дуже зручному оснащенню вона могла навіть з нечисленною командою запливати у важкодоступні місця південного моря, звідки починалася суцільна смуга антарктичної криги. Капітан Халл умів, як кажуть матроси, “лавірувати” поміж плавучих крижин. Влітку такі крижини допливають аж до Нової Зеландії, ба, навіть до мису Доброї Надії, і досягають набагато нижчих широт, аніж у північних морях. Щоправда, то все невеличкі айсберги з пообшиваними

¹Шхуна-бриг — судно, що має кілька щогл, оснащених прямими й косими вітрилами. (*Tut i далі — примітки перекладача.*)

боками, розмиті теплими водами. Майже всі вони тануть в Атлантичному та Тихому океанах.

Капітан Халл, досвідчений мореплавець, один із найправніших гарпунерів флотилії, мав команду, яка складалася з п'яти матросів і одного новачка. Це замала команда для полювання на китів. Люди потрібні на шлюпках при нападі на кита, а також для розбирання туш. Однак Джеймс Велдон, за прикладом деяких судновласників, задля економії набирає у Сан-Франціско саме стільки матросів, скільки було потрібно для керування судном у дорозі. У портах Нової Зеландії серед місцевого населення та дезертирів усіх національностей не бракувало вправних гарпунерів і матросів, охочих найнятися на китобійний сезон. Коли сезон кінчався, вони, отримавши платню, сходили на берег, де чекали до наступного року, доки знову комусь знадобляться їхні послуги. В отакий спосіб судновласники заощаджували чималі гроші на платні команді та збільшували свої прибутки.

Так велося рік у рік на борту “Пілігрима”.

Шхуна-бриг вертала від антарктичного полярного кола, скінчивши полювання на китів. Однак трюм не був ущерть заповнений бочками з жиром та з китовим вусом. Уже на той час полювати на китів було важко: через надмірне полювання вони траплялися чимдалі рідше; справжні кити, яких на півночі називали гренландськими, а в південних морях — австралійськими, починали зникати. Китобоям довелось перейти на смугачів, цих велетенських морських ссавців, полювати на яких досить небезпечно.

На смугачів полював і капітан Халл під час останнього сезону, та влови вийшли небагаті. Проте він мав намір наступного року дістатися у вищі широти і, якщо треба буде, проплисти аж до земель Клері й Аделі, що їх, усупереч твердженням американця Вілкса, відкрив француз Дюмон-Дюрвіль на “Астролябії” та “Зеле”.

Одне слово, це полювання на китів було невдалим для “Пілігрима”. На початку січня, саме посеред літа у Південній півкулі, коли щебуло зарано повернутися додому, капітанові Халлу довелось покинутимісця полювання. Додатково найняті матроси — набрід досить сумнівних типів — не дуже перетруджувались, і він вирішив їх звільнити.

“Пілігрим” узяв курс на північний захід і 15 січня прибув до Вайтемати, порту Окленда в затоці Чуракі на східному узбережжі Північного острова Нової Зеландії. Отут і висадили китобоїв, найнятих на сезон.

Команда була невдоволена. У трюмі “Пілігрима” бракувало бочок із двісті жиру. Ніколи ще не було таких кепських уловів. А надто прикро почувався капітан Халл: славетному мисливцеві дошкаляло вражене самолюбство — адже він, уважай, вертав з порожніми руками! Він на всі заставки проклинув ледарів і нероб, що з великим сезоном нанівець.

Марно намагались набрати в Окленді нову команду. Всі місцеві китобої вже понаймались на інші судна. Тож довелося облишити надію довантажити трюм “Пілігрима”. Капітан Халл уже намірився вийти з Окленда, аж тут до нього звернулись із проханням узяти на борт пасажирів. Капітан згодився, бо відмовити в цьому проханні не міг.

В Окленді саме перебували місіс Велдон, дружина хазяїна “Пілігрима”, їхній п’ятирічний син Джек та її кузен Бенедикт. Усі троє приїхали сюди разом із Джеймсом Велдоном, який час від часу навідував Нову Зеландію у комерційних справах. Він збирався повертатися з ними до Сан-Франціско, коли раптом малий Джек серйозно захворів. Джеймс Велдон, якого кликали назад термінові справи, виїхав з Окленда сам, залишивши дружину, синат а кузена Бенедикта.

Минуло три місяці — три довгі місяці розлуки, дуже важкі для місіс Велдон. За цей час її син одужав, і вона могла виїджати. Тут її сповістили, що прибув “Пілігрим”.

У той час, щоб повернутися до Сан-Франціско, місіс Велдон треба було б спершу поїхати до Австралії та сісти на один із кораблів трансокеанської компанії “Золотий вік”, які курсували між Мельбурном та Панамським перешейком. Діставшись до Панами, вона мала б зачекати на американський пароплав, що регулярно ходив між перешейком та Каліфорнією. Це означало затримки та пересадки, надто неприємні для жінки, яка подорожує з дитиною. І коли в Оклендський порт зайшов “Пілігрим”, місіс Велдон звернулася до капітана Халла з проханням довезти до Сан-Франціско її, кузена Бенедикта та Нен, стару няню-негритянку, яка виглядала і сама місіс Велдон.

Здійснити подорож у три тисячі морських лье¹ на вітрильнику! Але на судні капітана Халла завжди панував бездоганний лад, а погода по цей і по той бік екватора стояла дуже гарна.

Капітан Халл дав згоду. Він запропонував своїй пасажирці власнукам. Капітан хотів, щоб під час плавання, яке могло тривати

¹Лье — давня французька міра довжини (4,5 км).

в їд сорока до п'ятдесяти днів, місіс Велдон влаштувалася якнайкраще на борту його судна. Щоправда, плавання мало трохи затягтися: “Пілігрим” повинен був, одхилившись від курсу, зайди в чилійський порт Вальпараїсо, щоб там розвантажитись. А вже далі вздовж американського узбережжя вони сподівалися плисти під попутним береговим вітром, а це була б доволі приємна морська прогулянка.

Зрештою, місіс Велдон була хороброю жінкою і не боялася моря. Тридцятирічна, з міцним здоров'ям, вона звикла до тривалих морських подорожей і не раз поділяла з чоловіком їх невигоди. Її не лякало плавання на судні середньої тоннажності. Вона знала, що капітан Халл — чудовий моряк, а “Пілігрим” — надійний вітрильник, одне з найкращих американських китобійних суден. Нагода трапилася, тож треба було скористатись із неї. І місіс Велдон з неї скористалася.

Що ж до кузена Бенедикта, то він, ясна річ, мав супроводжувати місіс Велдон у цьому плаванні.

Кузен Бенедикт був славний чолов'яга років п'ятдесяти. Та, незважаючи на цей вік, було б необачно відпустити його кудись самого. Він був радше довгий, ніж високий, радше сухорлявий, аніж худий. Кістлява статура, велика кудлатая голова, золоті окуляри — одним словом, в усій довготелесій постаті кузена Бенедикта вгадувався вчений, одна з отих сумирних і добрих натур, які все своє життя — ба, навіть у сто років! — залишаються дітьми.

Кузеном Бенедиктом називали його й сторонні, бо за свою вдачею він належав до тих людей, які здаються рідними всім. Кузен Бенедикт ніколи не здав, куди подіти свої довгі руки та цибаті ноги, не міг дати собі ради в найбуденніших життєвих справах. Він не був обтяжливим для інших, але якось так виходило, що він зв'язував усіх довкола й самого себе своєю незgrabністю. Невибагливий, невимогливий — міг забути попоїсти чи попити, якщо його не нагодують і не напоять, — нечутливий ні до холоду, ні до спеки, він, здавалося, належав не до тваринного, а радше до рослинного світу. Уявіть собі отаке безплідне дерево, на якому не росте навіть листя, дерево, нездатне нагодувати і прихистити під своїми вітами подорожнього. Отаким був кузен Бенедикт.

Однак він мав добре серце й завжди виявляв готовність зробити людям якусь послугу. І всі любили кузена Бенедикта за його безпорадну вдачу. Місіс Велдон дивилася на нього як на свою дитину — старшого брата малого Джека.

Проте слід сказати, що кузен Бенедикт не тинявся без діла. Навпаки, це був невисипущий трудар. Єдине його захоплення — природнича історія — поглинало його до решти.

Сказати “природнича історія” — це сказати надто багато.

Відомо, що ця наука складається з різних галузей, як-от: зоологія, ботаніка, мінералогія та геологія. А кузен Бенедикт не був, власне, ні ботаніком, ні мінералогом, ні геологом.

Може, він був зоологом у загальному розумінні цього слова — таким собі Кюв’³ Нового Світу, який розкладав тварину, щоб її проаналізувати, а потім знову складав; отим глибоким знавцем, який присвятив себе вивченю чотирьох основних — згідно класифікації самого Кюв’є — типів усього тваринного світу: хребетних, молюсків, членистоногих і променевих? Може, він, цей простодушний, але стараний учений, вивчав різні класи, ряди, родини та в иди, що їх охоплюють ці чотири типи?

Ні.

Може, кузен Бенедикт присвятив себе вивченю хребетних: ссавців, птахів, плазунів і риб?

Теж ні.

Може, він більше цікавився молюсками, починаючи від головоногих і вище; може, моховатки вже не були для нього таємницею?

Аж ніяк.

Може, то через променевих, голкошкірих, поліпів, глистів, губокта інфузорій випалив він стільки гасу в лампі, працюючи щодня до пізньої ночі?

Треба прямо сказати: його захоплювали не променеві.

Ащов зоології незгаданими залишилися тільки членистоногі, то, зрозуміло, цей тип і був єдиним захопленням кузена Бенедикта.

Еге ж, саме членистоногі; однак тут слід дещо уточнити.

Тип членистоногих охоплює шість класів: комах, багатоніжок, павукоподібних, ракоподібних, вусоногих і кільчастих червів.

Проте кузен Бенедикт не зміг би відрізнати дощового черв’яка від лікарської п’явки, щипавки від морського жолудя, домашнього павука від псевдоскорпіона, креветки від рака-самітника, а ківсяка від сколопендри.

То ким же все-таки був кузен Бенедикт?

Звичайним ентомологом, та й годі!

На це, безперечно, зауважать, що ентомологія, як складова частина природничої історії, вивчає всіх членистоногих. Взагалі це так, однак уже ввійшло у звичай вживати цей термін у трохи вужчому

³Кюв’є Жорж (1769—1832) — відомий французький природознавець.

розумінні — як назву науки про комах, тобто “всіх тих членистоно-гих безхребетних тварин, чиє тіло складається з трьох частин — голови, грудей і черевця, — на яких відповідно розташовані одна пара вусиків, здебільшого дві пари крил і три пари ніг, через що комах називають також шестиногими”.

Отже, кузен Бенедикт, присвятивши себе вивченю членисто-ногих класу комах, був ентомологом.

Але не подумайте, що це така проста наука! Клас комах налічує щонайменше десять рядів:

1. Прямокрилі (таргани, коники, цвіркуни).
2. Сітчастокрилі (золоточочки, мурашині леви, бабки, терміти).
3. Перетинчастокрилі (бджоли, оси, мурахи, їзді, трачі).
4. Лускокрилі (метелики).
5. Напівтвердокрилі (цикади, клопи, попелиці).
6. Твердокрилі (хрущі та інші жуки).
7. Двокрилі (комарі, москіти, мухи).
8. Віялокрилі (стилопс).
9. Паразити (воші).
10. Нижчі комахи (лусківниці).

Однак певні ряди, скажімо жуки, налічують до тридцяти тисяч видів¹, двокрилі — шістдесят тисяч, отже, тут є що вивчати, а для одного чоловіка роботи аж надто.

Життя кузена Бенедикта було присвячене одній-єдиній улюбленийій справі — ентомології. Цій науці він оддавав увесь свій час, ба, навіть години сну, бо йому неодмінно снилися “шестиногі”. Годі було перелічити всі шпильки, що їх він носив за манжетами, в комірі, в крисах капелюха, на вилогах піджака. Коли кузен Бенедикт повертається з наукової екскурсії, його капелюх був спрівінченою колекцією комах, нашпилених зсередини і ззовні.

На завершення опису цього дивака слід додати, що він супроводив містера та місіс Велдон до Нової Зеландії знов-таки через свою пристрасть до ентомології. Тут його колекція збагатилася кількома рідкісними екземплярами. Тож цілком зрозуміле його бажання чимшвидше дістатись до Сан-Франціско, щоб там у своєму кабінеті розмістити зібране багатство згідно класифікації.

А що місіс Велдон та її син поверталися до Америки на “Піл і примі”, то, цілком природно, кузен Бенедикт мав супроводити їх і під час цієї подорожі.

¹ Тепер відомо понад мільйон видів комах, з них понад двісті тисяч різновидів жуків.

Проте не на нього могла розраховувати місіс Велдон, якби опинилася у скрутному становищі. На щастя, передбачалося легке плавання у гарну погоду та ще й на борту судна, капітан якого заслуговував цілковитої довіри.

Поки “Пілігрим” стояв три дні у Вайтематі, місіс Велдон спішно приготувалася в дорогу, щоб не затримувати його відплиття. Розрахувавшись із слугами-тубільцями, вона 22 січня піднялася на борт “Пілігрима” з сином Джеком, кузеном Бенедиктом та старою негритянкою Нен.

Кузен Бенедикт носив у спеціальній бляшанці на паску через плече всю зібрану тут колекцію комах. У колекції були, між іншим, кілька представників стафіліна, хижого жука, очі якого розташовані у верхній частині голови; досі вважалося, що стафілін водиться тільки в Новій Кaledонії. Кузенові Бенедикту пропонували також отруйного павука “катипо” — так називають його маорі,— укус якого часто смертельний для людини. Однак павук не належить до класу комах — місце йому в колекції павукоподібних,— тож він не мав ніякої цінності для кузена Бенедикта. І наш ентомолог зневажливо відмовився від павука: найціннішим скарбом у його колекції, звісно, був знаменитий новозеландський стафілін.

Ясна річ, кузен Бенедикт застрахував свою колекцію, заплативши високий внесок. Він вважав її ціннішою за весь китовий жир і в усіх трюмі “Пілігрима”.

Коли закінчувались останні приготування до відплиття і місіс Велдон та її супутники стояли на палубі шхуни-брига, капітан Халл підійшов до своєї пасажирки.

— Само собою зрозуміло, місіс Велдон,— мовив він,— що ви берете на себе всю відповідальність, вирішивши плисти на “Пілігримі” через океан.

— Для чого ви мені це кажете, містере Халл? — спітала місіс Велдон.

— Я кажу вам це, бо, по-перше, не дістав щодо цього ніякої вказівки від вашого чоловіка, а по-друге, тому, що шхуна-бриг не може гарантувати вам такої безпеки плавання, як пакетботи², призначенні тільки для перевезення пасажирів.

— А як ви гадаєте, містере Халл, коли б мій чоловік був тут, то чи вирушив би він у плавання на “Пілігримі” разом зі своєю дружиною та сином?

¹Маорі — тубільне населення Нової Зеландії.

²Пакетбот — невелике судно, яким перевозять пошту і пасажирів.

— Звичайно, виrushив би,— відповів капітан Халл.— Він би вагався не більше за мене! “Пілігрим”, зрештою,— надійне судно. Я можу за нього ручитися, як капітан, що командує цим судном ось уже багато років. Я сказав це вам, місіс Велдон, щоб мене менше гризло сумління, а також аби ще раз підкresлити: на борту “Пілігрима” немає звичних для вас вигод.

— Коли йдеться тільки про брак вигод, містере Халл,— відка-
зала місіс Велдон,— то це для мене не завада. Я не з тих вередли-
вих пасажирок, які безперестану скаржаться на тісні каюти та на
одноманітне харчування.

І, подивившись на свого сина Джека, якого тримала за руку,
місіс Велдон мовила:

— Виrushаймо, містере Халл!

Відразу було наказано підняти якір. Наставили вітрила, і “Пілі -
грим”, вибираючи якнайкоротший шлях між суднами, вийшов
у відкрите море й узяв курс на американське узбережжя.

Та через три дні повіяв дужий ост¹, і шхуна-бриг змушенна була
zmінити курс, щоб іти проти вітру.

Отож, на 2 лютого “Пілігрим” перебував у набагато вищих ши-
ротах, ніж цього хотів би капітан Халл. Здавалося, він намірився
обійти мис Горн, замість плисти навпростеъ до берегів Нового Світу.

Розділ II

ДІК СЕНД

 Огода стояла гарна, і, якщо не зважати на деяку затрим-
ку, плавання відбувалося в досить добрих умовах.

Mісіс Велдон влаштувалась на борту “Пілігрима” як-
найвигідніше. Однак спершу довелося помізкувати, де
її прихистити. На судні не було ні юта², ні рубки³. Жодна з кормових
кают команди для місіс Велдон не годилася. Тож капітан Халл
запропонував їй свою власну скромну каюту біля корми. Проте
довелося довго умовляти місіс Велдон, бо вона ніяк не хотіла забирати
в нього каюту. В оцім тісненькім помешканні вона й оселилася

¹ Ост — східний вітер.

² Ют — кормова частина палуби корабля від грот-шцогли або від кормової
рубки.

³ Рубка — закрите приміщення на верхній палубі чи в надбудові над нею, що
його стіни не дотикаються до бортів судна.

з сином та старою Нен. Тут вона обідала в товаристві капітана Халла та кузена Бенедикта, якого поселили в комірчині поряд.

Капітан “Пілігрима” перебрався в каюту, призначену для його помічника, якого на судні ніколи не було. Задля заощадження коштів — читач уже знає про це — шхуна-бриг плавала з неповною командою, і капітан обходився без помічника.

Команда “Пілігрима” — вмілі, досвідчені моряки — жила як одна дружна сім’я, згуртована спільним життям, клопотами та роботою. Це вже вчетверте матроси виходили разом на промисел. Усі родом з американського заходу, ба, навіть з одного узбережжя в штаті Каліфорнія, вони здавна зналися між собою.

Ці славні хлопці дуже добре ставились до місіс Велдон, дружини їхнього хазяїна, якому були безмежно віддані. Слід сказати, що вони, зацікавлені у якнайбільшому влові, доти завжди поверталися з багатою здобиччю. Якщо навіть їм доводилося добряче попрацювати, то це задля більшого заробітку, виплачуваного при остаточному розрахунку. Але цього разу заробітку майже не передбачалося, і матроси на всі заставки лаяли новозеландських ледацюг.

Тільки один чоловік на борту не був американцем за походженням. Звали його Негору, родом він був із Португалії, але добре знав англійську мову. На шхуні він виконував скромну роботу кока. Коли в Окленді втік попередній кок, Негору, бувши без роботи, охоче став на його місце. Чоловік він був мовчазний, тримався від команди осторонь, однак справу свою знову знати добре. Отож, найнявши його, капітан Халл ніби не прогадав: Негору працював бездоганно.

Проте капітан жалкував, що не мав часу зібрати достатньо відомостей про минуле Негору. Його зовнішність, а надто униклий погляд не дуже подобалися капітанові. Там, де йдеться про те, щоб допустити незнайомого чоловіка на судно, яке живе своєрідним осібним життям, слід якомога докладніше дізнатися про його минуле, не минаючи жодної дрібниці.

Негору мав років десь із сорок. Це був чорнявий, сухорявий, моторний, середній на зріст і, певно, дужий чоловік. Чи мав він якусь освіту? Мабуть, так, це видно було із зауважень, які часом прохоплювались у нього. Він ніколи не говорив ні про своє минуле, ані про свою родину. Звідки він прибув, де жив доти, чим займався — ні хто не знати. Ніхто не знати і його планів на майбутнє. Він тільки висловив якоюсь намір висісти на берег у Вальпараїсо. Це бувдиний чоловік. В усякому разі, він, напевно, не був моряком. Він

розумівся на морських справах не більше за першого-ліпшого кока, який значну частину свого життя проплавав у морі. Однак на морську хворобу він не слабував, а це вже неабияка перевага для корабельного кухаря.

На палубі Негору бачили рідко. Цілісінський день він порався у своїм тіснім камбузі, де стояла велика плита. А пізно ввечері він гасив плиту і йшов до своєї каюткі на носі, де відразу лягав спати.

Як ми вже казали, команда “Пілігрима” складалася з п’яти матросів і новачка.

Цей новачок, хлопець п’ятнадцяти років, був сином невідомих батька-матері. Він виховувався в дитячому будинку.

Дік Сенд — так звали хлопця — мабуть, був родом зі штату Нью-Йорк, а то й зі самої його столиці — міста Нью-Йорка.

Ім’я “Дік” — скорочене від “Річард” — дали маленькому сироті на честь жалісливого перехожого, який підібрав його через два або три дні після народження. Що ж до прізвища Сенд¹, то ним удостоїли хлопчика на згадку про місце, де його знайдено,— на ріжку піщаної коси Сенді-Гук, що утворює вхід до порту Нью-Йорк у гирлі річки Гудзон.

Дік Сенд був середнім на зріст, міцно збудованим, чорнявим, із синіми рішучими очима. Робота моряка підготувала його до життєвої боротьби, його розумне обличчя дихало енергією. Це було обличчя не тільки хоробрості, а й завзятої людини.

У п’ятнадцять років хлопець уже міг приймати рішення і доводити до кінця свої задуми. Його вигляд, жвавий і серйозний водночас, привертав до себе увагу. На відміну від своїх ровесників, Дік був скрупим на слова та жести. Дуже рано, в тому віці, коли ще звичайно не замислюються над майбутнім, він усвідомив своє становище й дав собі обіцянку “стати людиною”.

І він дотримав слова — став дорослим чоловіком у віці, коли його однолітки залишалися ще дітьми.

Дуже рухливий, спритний і міцний фізично, Дік Сенд був одним із тих обранців долі, про яких можна сказати, що вони народилися з двома правими руками та двома лівими ногами. Хоч би що вони робили — їм усе “з руки”; хоч би з ким вони йшли — вони завжди крокують “у ногу”.

Отже, сирота Дік виховувався в дитячому будинку. У чотири роки він навчився читати, писати і рахувати.

¹С е н д — пісок (англ.).

Діка змалку вабило море, і у вісім років він пішов юнгою на корабель, який плавав у південних морях. Тут він став навчатися моряцького ремесла, що його й треба навчатись з раннього дитинства. Офіцери зацікавилися допитливим, здібним до науки хлопчиком і залюбки ділилися з ним своїми знаннями та досвідом. Юнга от-от мав стати матросом і, безперечно, не думав спинатися на досягнутому. Хто з дитячих літ усвідомив, що праця — це закон життя, хто змалку знає, що хліб заробляється тільки в поті чола, той завжди готовий на великі справи і в свій день знайде і волю, і силу, щоб їх здійснити.

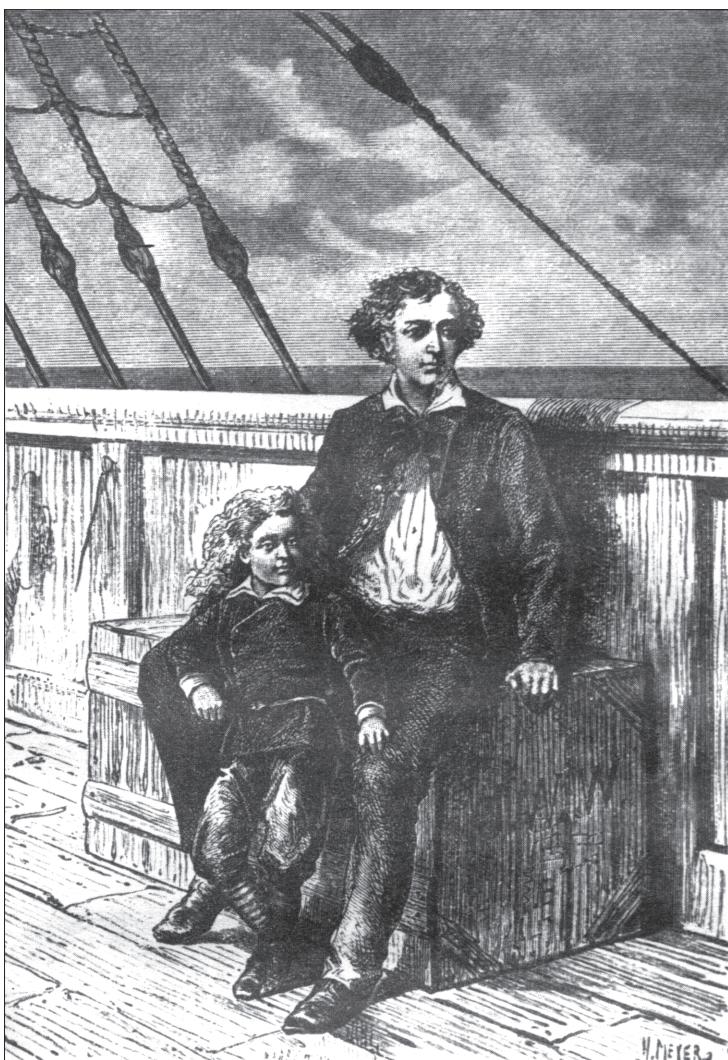
Капітан Халл помітив Діка Сенда, коли той був юнгою на борту одного торгового судна. Моряк заприятелював із цим славним відважним хлопцем, а згодом відрекомендував його Джеймсові Велдону. Велдон зацікавився сиротою. Він оддав Діка до школи в Сан-Франціско.

У школі Дік Сенд особливо захоплювався географією та історією подорожей, і йому кортіло швидше вирости, щоб вивчати вищу математику та навігацію. Він би не забарився поєднати теорію з практикою.

І от нарешті новачком-матросом він ступив на борт “Пілігрима”. Моряк повинен знати китобійний промисел так само добре, як і теорію навігації. Це гарна практична підготовка до всіляких несподіванок у морській службі. Дік Сенд вирушив у плавання на судні свого благодійника Джеймса Велдона, яким командував його покровитель капітан Халл. Отже, все складалося для нього якнайкраще.

Зайве говорити, що Дік був безмежно відданий родині Велдонів, котра стільки зробила для нього. Можна собі уявити, як радів юний матрос, дізнавшись, що місіс Велдон плистиме на “Пілігрімі”. Кілька років місіс Велдон була йому за матір, а малого Джека він любив, мов рідного брата. Його покровителі добре знали, що посіяне ними зерно впало в родючий ґрунт. Серце юного сироти повнилося вдячністю, і він не вагаючись пішов би у вогонь і в воду за тих, що дали йому освіту та напутили його на добро. Дік Сенд мав п'ятнадцять років, а мислив на всі тридцять.

Місіс Велдон знала, чого вартий їхній вихованець. Вона могла спокійно довірити йому Джека. Малий тягся до Діка, відчуваючи, що “старший брат” його любить. Довгі години дозвілля, які так часто випадають під час переїзду, коли стойть гарна година, коли вітрила наставлено добре, Дік із Джеком проводили разом. Юний матрос показував малому чимало цікавого з морської справи. Місіс Велдон без страху спостерігала, як Джек у супроводі Діка Сенда

Довгі години дозвілля Дік із Джеком
проводили разом.

стрибав по вантах¹, здирався на фок-щоглу² до марса³ або до по-перечини брам-стеньги⁴ та стрілою ковзав униз по фалу⁵. Дік завжди ставав попереду або позаду малого, щоміті ладен його підтримати, якби ручка п'ятирічного Джека зісковзнула. Такі вправи були дуже корисні для малого, який нещодавно одужав після тяжкої хвороби. На борту “Пілігрима” його бліді щічки швидко повнились рум’янцем завдяки щоденній гімнастиці та свіжому морському повітря.

Отак і минала подорож. Якби не супротивний ост, то ні команді, ні пасажирам “Пілігрима” не було б на що скаржитись.

Тим часом уперті східні вітри непокоїли капітана Халла. Йому ніяк не вдавалось поставити судно на належний курс. Він побоювався, що далі, біля тропіка Козерога, почнеться зона штилю⁶, а може, й ще гірша перешкода, не кажучи вже про екваторіальну течію, яка віднесе “Пілігрим” далеко на захід. Найдужче турбувався капітан за місіс Велдон, хоч і не був винен у затримці. Коли б по дорозі їм зустрівся якийсь трансатлантичний пароплав, що йшов до Америки, капітан умовив би свою пасажирку пересісти. Але, як на лихо, вони й досі перебували в надто високих широтах, де годі було зустріти пароплав до Панами. До того ж, сполучення через Тихий океан між Австралією та Новим Світом не було тоді таким жвавим, яким стало останнім часом.

Отож доводилося покладатись тільки на милість погоди. Здавалося, нішо не могло порушити одноманітність цього плавання. Проте саме 2 лютого під координатами, зазначеними на початку нашої розповіді, трапилася перша несподівана подія.

Було близько дев’ятої години ранку. Стояла ясна сонячна погода. Дік Сенд із Джеком примостились на реї⁷ бізань-щогли⁸ й оглядали звідти всю палубу судна, а також чималий простір

¹В а н т и — счасті, що підтримують щогли з боків.

²Ф о к - щ о г л а — передня щогла. Фок — нижнє пряме вітрило на ній.

³Марс — майданчик на вершечку щогли. Служить для спостережень, кріплення блоків вантажних стріл тощо.

⁴Б р а м - с т е н ь г а — третє коліно складної щогли.

⁵Фал — трос, з допомогою якого на кораблі піднімають вітрила, прaporи, сигнали.

⁶Штиль — безвітря або дуже слабкий вітер на морі, озерах.

⁷Р е я — металевий або дерев’яний брус, прикріплений до щогли.

⁸Б і з а н ь - щ о г л а — остання ззаду щогла на кораблі.

довкола. Позаду частину обрію затуляла грот-щогла¹ зі скісним гротом і прaporом на флагштокові. Спереду над хвилями здіймався бушприт² зі своїми трьома кліверами, що скидалися на три великих неправильних крила. Під ними надимався фок, а вгорі тремтіли на вітрі фок-марсель та фок-брамсель. Шхуну-бриг знай повертали на лівий галс³, тримаючи якомога крутіше до вітру.

Дік Сенд саме пояснював Джекові, чому “Пілігрим” не може перекинутися, хоч і дає добрячий крен на штирборт⁴: він-бо правильно навантажений і зрівноважений у всіх своїх частинах. Аж тут хлопчик урвав його, вигукнувши:

— Що це там таке?

— Ти щось бачиш, Джеку? — спитав Дік Сенд, зводячись у повний зрист на реї.

— Так, так! Онде! — відповів малий Джек, показуючи пальцем у проміжок між великим клівером і стакселем⁵.

Уважно подивившись туди, куди показував Джек, Дік Сенд закричав:

— Спереду, з лівого борту, під вітром до нас, уламок судна!

Розділ III

НАПІВЗАТОПЛЕНЕ СУДНО

игук Діка Сенда підняв на ноги всю команду. Вільні від вахти матроси кинулися на палубу. Вийшовши з каюти, капітан Халл попрямував на ніс.

Micіс Велдон, Нен і навіть байдужий до всього кузен Бенедикт, поспиравшись на поручні штирборту, уважно вдивлялися в судно вдалині, про яке сповістив юний матрос.

І тільки Негору не вийшов з камбуза. З усієї команди тільки його, здавалось, аніскільки не цікавила зустріч із судном.

Усі інші уважно розглядали предмет, що погойдувався на хвильях десь за три милі від “Пілігрима”.

— Що воно може бути? — спитав один матрос.

— Начебто покинutий пліт! — відповів другий.

¹Г р о т - щ о г л а — друга щогла від носа.

²Б у ш п р и т — горизонтальний або похилий брус на носі корабля; клівер — трикутне вітрило; марсель — вітрило, що має форму трапеції.

³Г а л с — курс вітрильного судна відносно вітру.

⁴Ш т и р б о р т — правий борт судна за його ходом.

⁵С т а к с е л ь — трикутне вітрило, яке піднімають перед фок-щоглою.